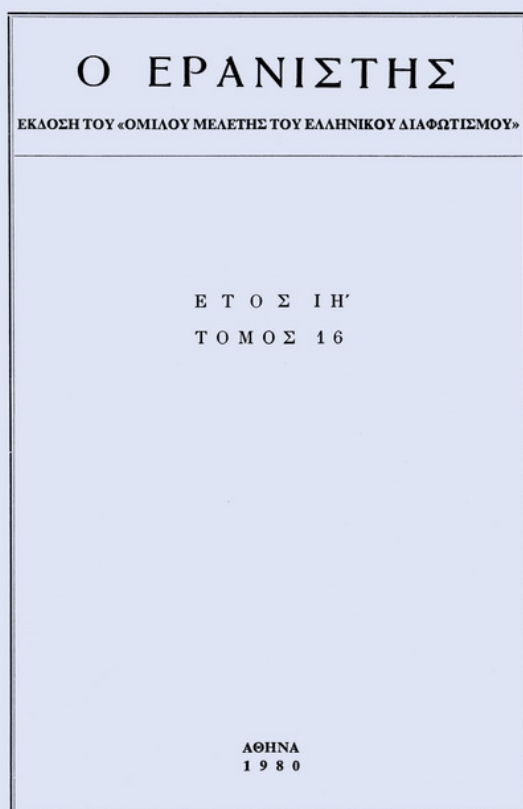

The Gleaner

Vol 16 (1980)

Παρασχολήματα του Σ.Α.Κ.

Κ. Θ. Δημαράς

doi: [10.12681/er.340](https://doi.org/10.12681/er.340)

To cite this article:

Δημαράς Κ. Θ. (1980). Παρασχολήματα του Σ.Α.Κ. *The Gleaner*, 16, 296–297. <https://doi.org/10.12681/er.340>

ΠΑΡΑΣΧΟΛΗΜΑΤΑ

ΠΑΡΑΣΧΟΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ Σ.Α.Κ.

Προλογίζοντας την *Συναγωγή* του Κουμανούδη, είχα την τύχη να μπορέσω να εντάξω στο κείμενό μου ανέκδοτα σημειώματά του, που έπροόριζε για μία Εισαγωγή στο έργο του, την οποία τελικά δεν συνέταξε, γιατί τον έπληρε ο θάνατος προτού περατωθεί ή εκτύπωση του έργου¹. Έπρόβλεπε να ασχοληθεί εκεί, τόσο με γενικές θεωρήσεις εξαγόμενες από την *Συναγωγή*, όσο και με σχετικές λεπτομερειακές παρατηρήσεις². Ίσως, μάλιστα, πρέπει να πούμε, για να μένουμε στον δικό του παλμό, ότι θα έστήριζε κάποιους γενικούς στοχασμούς σε συγκεκριμένες παρατηρήσεις. Άλλωστε, σ' αυτόν, συχνά οι γενικοί στοχασμοί, τα συμπεράσματά του, διατυπώνονται μάλλον ύπαινικτικά παρά με τρόπο αναλυτικό: ανοίγει διόδους στην σκέψη του αναγνώστη. Την παράλληλη, πάντως, αυτήν μεθόδευση, από την σύνθεση στην ανάλυση και από την ανάλυση προς την σύνθεση, μάς βοηθούν να παρακολουθήσουμε οι σημειώσεις στις οποίες αναφέρθηκα, που έχουν συχνά τον τύπο των εις εαυτόν, και είναι χρονολογημένες.

Έτσι, κρατεί μία σημείωση στις 5 Μαρτίου 1884, για λέξεις της *Συναγωγής* σχηματισμένες από διάφορα πρώτα συνθετικά: κάτι σαν μία —μεταβατική— στατιστική³. Από το θέμα *έθνο* —απαριθμεί 36 λέξεις⁴. Το ζήτημα όμως αυτού τον άπασχολεί ιδιαίτερα: ολίγους μήνες πριν από τον θάνατό του, έχει, πάντως, αναθεωρήσει την απαρίθμησή του ως προς την συγκεκριμένη αυτήν περίπτωση, και παρατηρεί ότι ενώ οι αρχαίοι είχαν «από του έθνους συνθέτων ή παραγώγων λέξεων» σύνολο δεκατρείς, τώρα έχει συναγάγει εκατὸν εικοσιεννέα. «Παρέχει βέβαια και τοῦτο νύξιν σκέψεων εἰς τὸν φιλοσοφοῦντα περὶ τὰς ἐκφάνσεις τῆς ἱστορίας κατὰ τὰς διαφόρους ἐποχὰς τῶν ἐθνῶν»⁴. Την σημείωσή του αυτήν χρονολογούμε με αίσθητή ακρίβεια, γιατί μέσα στο σκεπτικό της περιέχεται ένα λήμμα, *έθνογαῖται* αρχαί, άποθησαυρισμένο στις 11 Δεκεμβρίου του 1898.

Παρέχει, βέβαια, νύξιν σκέψεων, ή παρατήρηση αυτή, και μάλιστα, όταν, από την δική μας την σκοπιά, διαπιστώνουμε όχι μόνο ότι ή απαρίθμηση του Σ.Α.Κ. έσώκωνε συμπλήρωση, αλλά ότι από τον καιρό του ως σήμερα έσυνεχίστηκε ο έντυπώσιακός σχηματισμός συνθέτων λέξεων από το θέμα αυτό: πάντοτε όμως βλέ-

1. Ειδικῶς τῶν σημειωμάτων αὐτῶν τὴν ἀνακοίνωση ὀφείλω στὴν ἀβρὴ παραχώρησή τους ἀπὸ τὴν Κυρία Ἰωινόη Π. Κουμανούδη, τὴν ὁποία εὐχαριστῶ θερμὰ καὶ ἀπὸ αὐτὴν τὴν θέση.

2. Βλ. τὸν Πρόλόγό μου στὴν *Συναγωγή*, σ. XIX.

3. Φυσικὰ ἔχει περιλάβει ἐδῶ καὶ τὶς λέξεις ποὺ ἔχουν πρῶτο συνθετικὸ τὸ λήμμα *έθνο*—.

4. *Συναγωγή*, σ. 327, λήμμα *έθνοφελής*.

πουμε την ἴδια τάση τοῦ Κουμανούδη, νὰ θέλει νὰ προκαλεῖ σκέψεις στὸν ἀναγνώστη του καὶ ὄχι νὰ θέλει νὰ ἐπιβάλλει τὴν δική του συλλογιστική.

Ἀλλά, γιὰ ἐμᾶς, πού μελετοῦμε τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο οἰκοδομήθηκε ἡ Συναγωγή, ἐπιβλητικὸ στέγαστρο τοῦ νεοελληνικοῦ λόγου, τὸ ἀπομνημόνευμα τοῦ 1884 μᾶς δίνει καὶ ἄλλες ἀφορμὲς παρατηρήσεων: ἐπιτρέπει γιὰ ἄλλη μία φορὰ νὰ προσπελάσουμε πρὸς τὴν σταδιακὴ ὁλοκλήρωση τοῦ ἔργου. Ὁ ὑπολογισμὸς γίνεται μὲ τὴν ἀπαιτουμένην σὲ τέτοια ἐγχειρήματα ἀνοχή, ἀλλὰ νομίζω ὅτι καὶ ἔτσι δὲν εἶναι ἄχρηστος γιὰ τὸν σκοπὸ μας. Ἀφαιροῦμε, λοιπόν, ἀπὸ τὶς 129 λέξεις τὸν ἀριθμὸ ὅσων ἐπλάσθησαν ἀπὸ τὸ 1884 καὶ ὕστερα, οἱ ὁποῖες ἀνήκουν στὴν τάξη μεγέθους τῶν 50. Μένουν, δηλαδή, περίπου 80 λέξεις τὶς ὁποῖες ἡ Συναγωγή καταχωρίζει ὡς πλασμένες πρὶν ἀπὸ τὰ 1884. Περισσότερο ἀπὸ τὶς μισὲς λέξεις αὐτές, ἀφοῦ μόνο 36 εἶχε ἀποθησαυρίσει στὰ 1884, τὶς ἔχει περιλάβει στὴν ἐργασία του τὰ τελευταῖα δεκαπέντε χρόνια τῆς ζωῆς του, ἀπὸ τὸ 1884 ὡς τὰ 1899, ἀναγόμενος σὲ παλαιότερα δημοσιεύματα.

Τὸ συμπέρασμα πὺ ἐξάγεται ἀπὸ τοὺς ἀπλοὺς αὐτοὺς λογαριασμούς, ἔρχεται νὰ ἐνισχύσει ἄλλες ἀντίστοιχες ὑποθέσεις, σύμφωνα μὲ τὶς ὁποῖες ὁ Κουμανούδης ἀφοσιώθηκε στὴν σὴνταξὴ τῆς Συναγωγῆς του στὰ ὕστερα ἰδίως χρόνια του, καθὼς ἐλιγότευαν ἄλλες ἐπαγγελματικὲς καὶ ἐπιστημονικὲς ὑποχρεώσεις του. Ἀνάλογα μπορούμε νὰ θεωροῦμε ὅτι καὶ οἱ παρατηρήσεις τὶς ὁποῖες ἀπαντοῦμε στὰ ἄρθρα τῆς Συναγωγῆς ἐπάνω σὲ διάφορα νεοελληνικὰ θέματα, εἶναι καρποὶ τῆς μεταγενέστερης ἰδίως ἐμπειρίας του, ἡ ὁποία, ἄλλωστε, ἐπιβεβαιώνει τῶν νεανικῶν του χρόνων ἐντυπώσεις.

Κ. Θ. Δημαρᾶς

ΟΚΤΩΗΧΙΑ ΚΑΙ ΜΕΤΡΗΣΗ ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΑΓΩΓΗΣ

Ἡ μέτρηση τῆς πραγματικῆς παραγωγῆς τοῦ ἑλληνικοῦ βιβλίου στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας προσκρούει, ἀνάμεσα σὲ ἄλλες, λιγότερο ἢ περισσότερο γνωστές, δυσκολίες καὶ στὴν πρόσθετη δυσχέρεια νὰ ἐντοπισθοῦν οἱ ἐπανεκδόσεις τοῦ ἴδιου βιβλίου, ἀπὸ τὸν ἴδιο τυπογράφου, μέσα στὸν ἴδιο χρόνο. Οἱ ἐπανεκδόσεις αὐτοῦ τοῦ τύπου δὲν μοιάζει νὰ ἀποτελοῦν ἐξάιρση γιὰ τὰ τυπογραφεῖα τῆς Βενετίας, προκειμένου, ἰδίως, γιὰ βιβλία παραδοσιακά — ἐκεῖνα, κυρίως, πού, ὅπως ἡ Ὁκτώηχος, τὸ Ψαλτήρι, οἱ Μῦθοι τοῦ Αἰσώπου καὶ τὰ ἀνάλογα, προορίζονται γιὰ σχολικὴ χρῆση. Τὸ παράλληλο φαινόμενο τῆς ταυτόχρονης ἐκδόσεως τῶν βιβλίων αὐτῶν ἀπὸ δύο καὶ τρεῖς τυπογράφους τῆς Βενετίας μᾶς εἶναι κάπως καλύτερα γνωστό, ἀφοῦ εἶναι καὶ πῶς εὐκόλο νὰ ἀνιχνευθεῖ. Οἱ δυσκολίες ἀρχίζουν ὅταν πρόκειται γιὰ ἐπανεκδόσεις πού γίνονται ἀπὸ τὸ ἴδιο τυπογραφεῖο: ἡ πανομοιότυπη βιβλιογραφικὴ ταυτότητα (ἀναλλοίωτη προμετωπίδα, ἴδιος ἀριθμὸς σελίδων, σύμπτωση τῆς χρονίας) δὲν ἐπιτρέπει στὴ βιβλιολογικὴ ἐρευνα νὰ προχωρήσει, ἄνετα, στὶς ἀναγκαῖες διαφοροποιήσεις. Χρειάζεται νὰ ἔχει τὴν τύχη κανεὶς νὰ νὰ βρεθεῖ ἐμπρὸς σὲ πολλὰ ἀντίτυπα τῆς «ἰδίας» ἐκδόσεως, γιὰ νὰ μπορέσει νὰ ἐπισημάνει τὶς τυχόν διαφορές, στὸ μέτρο, φυσικά, πού αὐτὲς ὑπάρχουν.

Μιὰ σπάνια, γιὰ τὰ χρόνια πού μᾶς ἀπασχολοῦν, ἐκδοτικὴ πρακτικὴ, ἡ ἀρίθμηση τῶν ἐπανεκδόσεων, ἐπιτρέπει, ἔμμεσα καὶ γιὰ μία τουλάχιστον περίπτωσιν, νὰ συλλάβουμε κάποιες τάξεις μεγεθῶν ἀναφορικὰ μὲ τὴν ἔκτασιν πού εἶχαν τὰ